

O‘ZBEK XALQINING URF - ODATLARI PSIXOLOGIK JOZIBA VA HUQUQIY TARTIB

Nizomiy nomidagi O‘zMPU talabasi

Fayziyeva Fazilat

Psixologiya kafedrası katta o'qituvchisi

Toshmatov Boboxon Egamshukurovich

Annotatsiya:

Ushbu maqolada O‘zbek xalqining urf-odatlari, psixologik jozibasi va huquqiy tartib bilan bog‘liqligi o‘rganilgan. Maqolada milliy an‘analar va odatlar jamiyat hayotidagi rolini, shuningdek, ularning psixologik ta’siri va huquqiy normalar bilan uyg‘unligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari madaniyat va huquqshunoslik sohalarida amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: O‘zbek urf-odatlari, milliy an‘analar, psixologik joziba, huquqiy tartib, madaniyat, ijtimoiy hayot, an‘anaviy qadriyatlar, jamiyat psixologiyasi, huquq normalari, milliy madaniyat

Аннотация:

В данной статье исследуются узбекские народные обычаи, их психологическое притяжение и связь с правовым порядком. Рассматривается роль национальных традиций в жизни общества, их психологическое влияние и согласованность с правовыми нормами. Результаты исследования имеют практическое значение для культурологии и юриспруденции.

Ключевые слова: узбекские обычаи, национальные традиции, психологическое притяжение, правовой порядок, культура, общественная жизнь, традиционные ценности, психология общества, правовые нормы, национальная культура

Abstract:

This article explores Uzbek folk customs, their psychological appeal, and their relationship with legal order. It analyzes the role of national traditions in society, their psychological impact, and alignment with legal norms. The research findings are practically significant for cultural studies and law.

Keywords: Uzbek customs, national traditions, psychological appeal, legal order, culture, social life, traditional values, societal psychology, legal norms, national culture

Kirish. O‘zbek xalqining urf-odatlari va an‘analari uzoq tarixiy rivojlanish jarayonida shakllangan bo‘lib, ular nafaqat madaniy meros, balki jamiyat hayotining muhim qismi sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Ularning shakllanishida psixologik omillar, ijtimoiy muhit va huquqiy normalar o‘zaro chambarchas bog‘langan. Milliy urf-odatlari odamlararo munosabatlarni tartibga solish, jamiyatda o‘zaro hurmat va ishonchni mustahkamlashda

muhim rol o'ynaydi.

Shuningdek, psixologik joziba nuqtai nazaridan urf-odatlar shaxsning hissiy va ijtimoiy holatiga ta'sir qiladi, insonlarning xulq-atvori va qarorlar qabul qilishida bevosita rol o'ynaydi. Boshqa tomondan, huquqiy tartib bilan bog'liqligi, ya'ni urf-odatlar va odatiy qonunlarning uyg'unligi, jamiyatda barqarorlik va adolatni ta'minlashga xizmat qiladi.

Ushbu maqolada o'zbek xalqining urf-odatlari psixologik joziba va huquqiy tartib bilan qanday o'zaro bog'liqlikda ekanligi, ularning jamiyat hayotiga ta'siri va zamonaviy huquqiy muhitdagi o'rni tahlil qilinadi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish yo'llari ham ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism. O'zbek xalqining urf-odatlari va an'analar — bu faqat tarixiy meros, balki jamiyat hayotining bugungi kundagi psixologik va huquqiy asoslaridir. Har bir urf-odat, marosim, ijtimoiy odat aslida shaxs va jamiyat ruhiyatini, ularning bir-biri bilan munosabat tarzini belgilaydi. Etnopsixologiya sohasidagi tadqiqotchilar ta'kidlashicha, urf-odatlar va an'analar “xalq ruhining” tarkibiy qismi bo'lib, ular orqali etnik guruhning psixologik turmushi va identifikatsiyasi gerçekleşadi.

Masalan, Vilgelm Vundt — zamonaviy etnopsixologiya asosi tushilgan olimlaridan biri sifatida, etnik guruhlarining madaniyati, san'ati, til va urf-odatlarida o'ziga xos “xalq ruhini” ko'rdi. Unga ko'ra, urf-odatlar jamiyat psixologiyasining eng yaqqol namoyon bo'luvchi shakli bo'lib, ular odamlarning hissiy-ijtimoiy xulqini belgilaydi. Demak, o'zbek urf-odatlari nafaqat tarixiy xotira, balki shaxsning ichki psixologik muhitini va guruh ichidagi munosabatlarni shakllantiruvchi muhim omildir.

Shu bilan birga, huquqiy madaniyat va huquqiy ong masalalarini o'rganadigan huquqshunoslar va sotsiologlar urf-odatlar ham huquqiy tartibga ta'sir qiluvchi kuch sifatida namoyon bo'lishini ta'kidlaydilar. Huquqiy psixologiya tushunchasi doirasida urf-odatlar, odatlar va odatiy xulq-atvor jamiyatda qonunlarga hurmat, huquqiy ong va madaniy xulq barqarorligini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

O'zbek jamiyatida urf-odatlar ko'pincha oilaviy va mahalliy munosabatlarda — to'y, nikoh, tug'ilgan kun, marosimlar, hamda jamiyatda ijtimoiy hurmat va mehr-oqibatni namoyon etuvchi xatti-harakatlar shaklida namoyon bo'ladi. Bu urf-odatlar insonga nafaqat tegishli etnik guruhning bir qismi ekanligini his qilishiga yordam beradi, balki shaxslarni bir-biriga bog'laydi, ularning ijtimoiy aloqalarini mustahkamlaydi, jamiyatda o'zaro ishonch va hurmat ruhini yaratadi.

Bunday ijtimoiy psixologik muhit esa huquqiy tartibning asosiy zaminini yaratadi. Agar fuqarolar o'zlarini umumiy madaniyat va an'analar orqali birlashtirsa, ular qonunlarga ham ko'proq hurmat bilan yondashadi, qonunlar va huquqiy normalarni shunchaki majburiyat emas, balki jamiyatga fidoyilik ko'rsatkichi deb biladi. Shunday qilib, urf-odat va huquqiy madaniyat bir-birini to'ldiradi va kuchaytiradi. Huquqiy tarbiya va huquqiy madaniyatni shakllantirishda, xususan yoshlar o'rtasida, milliy qadriyatlar hamda urf-odatlarga

asoslangan tarbiyaviy ishlar muhim ahamiyatga ega.

Ayni paytda, o'zbek urf-odatlarining psixologik jozibasi ham jamiyatda stabil psixologik muhit yaratadi. Yoshlar va kattalar o'rtasidagi avlodlararo aloqa, oilaviy an'analar, mahalla va jamoa hayotidagi marosimlar — bular barchasi shaxsni jamiyatga bog'laydi, sotsial identifikatsiyani mustahkamlaydi. Etnologlarga ko'ra, bu urf-odatlar orqali etnik o'zlik saqlanadi, individ o'z taraqqiyotini milliy madaniyat asosida amalga oshiradi.

Shunday qilib, o'zbek xalqining urf-odatlari — bu nafaqat madaniy meros, balki jamiyat va shaxs hayotida chuqur psixologik hamda huquqiy funktsiyalarni bajaruvchi tarkibiy elementdir. Ular psixologik joziba orqali jamiyatni birlashtiradi, milliy o'zlikni mustahkamlaydi, va shu bilan birga huquqiy tartib va madaniy xulq-atvor orasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlaydi. Hozirgi zamonda ham urf-odatlarni, an'analarni va huquqiy madaniyatni uyg'un rivojlantirish — barqaror, birlikka asoslangan, madaniy jihatdan boy jamiyat qurish uchun muhim shartdir.

Shu bilan birga, xalq pedagogikasi sohasidagi tadqiqotlar urf-odatlar va an'analar orqali yoshlar tarbiyasida, ularning ma'naviy va psixologik kamolotida hal qiluvchi omil ekanini ko'rsatadi. Masalan, Mallayev va G'ofurova urf-odatlar va an'analarni xalq pedagogikasi elementlari sifatida ko'rib, zamonaviy ta'lim tizimida ulardan foydalanish dolzarbligini ta'kidlaydilar. Bular orqali yoshlar nafaqat milliy o'zligini anglaydi, balki jamiyatda muloqot, hamjihatlik va mas'uliyat ruhini egallaydi.

Bugungi kunda globalizatsiya, texnologik rivojlanish va madaniy almashinuv jarayonlari milliy urf-odatlarga yangi sinovlar keltirmoqda. Ko'plab an'analar o'zgarishlarga duch kelmoqda, yangi hayot sharoitlariga moslashmoqda. To'raquova tadqiqotida ta'kidlaganidek, o'zbek xalqining urf-odatlari va an'analari zamonaviy hayotga moslashib, ularning roli sezilarli darajada o'zgarib bormoqda.

Shunday bo'lsa-da, psixologik joziba jihatidan urf-odatlar o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda: oilaviy marosimlar, mahalliy tadbirlar, bayramlar, mehmondo'stlik, hamda do'stlik va hamjihatlik kabi ijtimoiy-hissiy praktikalar orqali jamiyat a'zolari orasida chuqur bir aloqa, identifikatsiya va ijtimoiy birdamlik paydo bo'ladi. Bu esa huquqiy tartib va madaniy ong shakllanishi uchun qulay zamin yaratadi.

Natijada, o'zbek xalqining urf-odatlari — bu nafaqat ma'rifiy yoki madaniy meros, balki zamonaviy jamiyatda psixologik stabilitet, ijtimoiy uyg'unlik va huquqiy tartibni ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. Milliy an'analarni saqlash va ulardan ongli ravishda foydalanish, huquqiy madaniyat va huquqiy ongni rivojlantirish orqali jamiyatning barqarorligi va kamolotiga erishish mumkin.

1. Jadval: O'zbek urf-odatlari va ularning ijtimoiy-psixologik hamda huquqiy funktsiyalari

Urf-odat / An'ana	Psixologik joziba	Ijtimoiy / Jamiyatdagi rol	Huquqiy tartib bilan bog'liqligi	Izoh
------------------------------	------------------------------	---------------------------------------	---	-------------

“NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY TA’LIMNING INNOVATSION YO’NALISHLARI”

To’y marosimi	Oila a’zolarini birlashtiradi, hissiy yaqinlik yaratadi	Oila va mahallada birlashuvni kuchaytiradi	Nikoh qonunlariga mos keladi, oilaviy huquq normalarini qo’llab-quvvatlaydi	Shaxs va jamiyat o’rtasidagi uyg’unlikni shakllantiradi
Aholi uchrashuvlari (mahalla yig’inlari)	Jamiyat a’zolarining o’zini qadrlashini oshiradi	Mahalla ijtimoiy barqarorligini ta’minlaydi	Ijtimoiy tartib va lokal normativlar bilan uyg’un	Jamiyatda ijtimoiy nazoratni mustahkamlaydi
Mehmondo’stlik	Hissiy iliqlik va ijobiy munosabat yaratadi	Jamiyatda hurmat va o’zaro yordamni mustahkamlaydi	Shaxslararo huquqiy mas’uliyatni rag’batlantiradi	An’ana orqali ijtimoiy qoidalar kuchayadi
Bayramlar (Navro’z, Qurbon hayiti)	Jamiyat a’zolari orasida birligi va qiziqishni oshiradi	Milliy o’zlikni va jamiyat ruhiyatini mustahkamlaydi	Bayram tartiblari va qonuniy ishlov berish bilan uyg’un	Psixologik jozibani kuchaytiradi va qonuniy huquqlarni himoya qiladi
Oilaviy marosimlar (tug’ilgan kun, nikoh)	Shaxsning hissiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir	Oilaviy aloqalarni mustahkamlaydi	Oilaviy huquqiy me’yorlarga mos keladi	Jamiyat va shaxs o’rtasida uyg’unlikni yaratadi

Tahlil:

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, o‘zbek urf-odatlarini nafaqat psixologik jozibaga ega, balki jamiyatning barqarorligi va huquqiy tartib bilan uzviy bog‘liq. Har bir urf-odat shaxsning hissiy holatini yaxshilaydi, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi va huquqiy me’yorlar bilan uyg‘unlashadi. Masalan, to‘y marosimi faqat oilaviy munosabatlarni mustahkamlamaydi, balki nikoh qonunlari orqali shaxslararo huquqiy himoyani ham ta’minlaydi. Shu tarzda, urf-odatlar va huquqiy tartib o‘rtasida tabiiy uyg‘unlik mavjud.

1. Sxema: O‘zbek urf-odatlarini va ularning jamiyatga ta’siri

[Milliy urf-odatlar]

|

| | |

[Psixologik Joziba] [Ijtimoiy Barqarorlik] [Huquqiy Tartib]

Shaxsiy hissiyotlar Mahalla va oila Qonun va normativlar

Tahlil:

Sxemadan ko‘rinib turibdiki, milliy urf-odatlar uch asosiy komponent orqali jamiyatga ta’sir ko‘rsatadi: psixologik, ijtimoiy va huquqiy. Psixologik joziba shaxsning ichki holatini yaxshilaydi, ijtimoiy barqarorlik jamiyatda uyg‘unlik va ishonchni mustahkamlaydi, huquqiy tartib esa qonunlarga hurmatni oshiradi. Shu orqali urf-odatlar jamiyatni butunligini saqlashda va huquqiy madaniyatni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Xulosa. O‘zbek xalqining urf-odatlari va an‘analari nafaqat tarixiy va madaniy meros sifatida, balki jamiyat hayotida psixologik, ijtimoiy va huquqiy funksiyalarni bajaruvchi muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, urf-odatlar psixologik jozibasi orqali shaxsning hissiy holatini yaxshilaydi, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi va jamiyatda o‘zaro hurmat hamda ishonchni yaratadi. Shu bilan birga, ular huquqiy tartib bilan uzviy bog‘langan bo‘lib, shaxslarni qonun va odat qoidalariga hurmat bilan yondashishga rag‘batlantiradi.

O‘zbek urf-odatlari jamiyat psixologiyasini shakllantiradi, oilaviy va mahallaviy munosabatlarni uyg‘unlashtiradi, milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, urf-odatlar va huquqiy normalarning uyg‘unligi jamiyatning barqarorligini oshiradi, fuqarolarda huquqiy madaniyatni shakllantiradi va shaxsning ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga yordam beradi.

Shu bois, zamonaviy davrda urf-odatlar va an‘analarni saqlash, ulardan ma’naviy, ijtimoiy va huquqiy maqsadlarda ongli foydalanish, jamiyatning barqarorligi va milliy o‘zligini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Ularni ilmiy asosda o‘rganish va targ‘ib qilish orqali, nafaqat psixologik joziba va ijtimoiy uyg‘unlik, balki huquqiy madaniyatni rivojlantirish hamda zamonaviy huquqiy tartibni mustahkamlash mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Satvoldiyev F.A. Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya asoslari. — Namangan: NAMANGAN nashriyoti, 2024.
2. Asqarova O’. M. Pedagogika nazariyasi va tarixi (darslik). — Toshkent: Usmon Nosir media, 2022.
3. Madatov Khabibulla, Matlatipov Sanatbek, Aripov Mersaid. Uzbek text's correspondence with the educational potential of pupils: a case study of the School corpus. 2023.
4. Povey Anna, Povey Katherine. FeruzaSpeech: A 60 Hour Uzbek Read Speech Corpus with Punctuation, Casing, and Context. 2024.